

**OFERINT FLORS AL SOL.
ESTUDI I EDICIÓ CRÍTICA
DEL *CICLE DE RAMS*
DE FRANCESC FONTANELLA**

MARC SOGUES MARCO

BIBLIOTECA SANCHIS GUARNER

OFERINT FLORS AL SOL

Estudi i edició crítica del *Cicle dels rams*

de Francesc Fontanella

MARC SOGUES MARCO

Pròleg d'Eulàlia Miralles

INSTITUT INTERUNIVERSITARI DE FILOLOGIA VALENCIANA
PUBLICACIONS DE L'ABADIA DE MONTSERRAT ALACANT/
BARCELONA 2022

«Biblioteca Sanchis Guarner»

DIRECTOR FUNDADOR: MANUEL SANCHIS GUARNER

DIRECTOR DE LA COL·LECCIÓ: ANTONI FERRANDO I FRANCÉS

COMITÉ CIENTÍFIC INTERNACIONAL:

Annamaria Babbi (Università di Verona, directora d'*Studi medievali*), Maria Teresa Cabré (Institut d'Estudis Catalans), Dominique de Courcelles (Centre National de la Recherche Scientifique, París), Gabriel Ensenyat (Universitat de les Illes Balears, Societat Arqueològica Lul·liana), Susann Fischer (Universität Hamburg), Jordi Ginebra (Universitat Rovira i Virgili), Mònica Güell (Université Paris-Sorbonne, directora del Centre d'Etudes Catalans i directora de Catalònia), Louise P. Johnson (University of Sheffield, directora de *Catalan Studies*), Maria Rosa Lloret (Universitat de Barcelona, AILLC), Josep Massot (Institut d'Estudis Catalans, RABLB) Juan Carlos Moreno Cabrera (Universidad Complutense de Madrid), Hans Ingo Radatz (Bamberg Universität, ACA), Philip Rasico (Vanderbilt University), Patrizio Rigobon (Università Ca' Foscari Venezia, AISC), Flocel Sabaté (Universitat de Lleida, director d'*Imago mundi*), Beatrice Schmid (Universität Basel, AILLC), Ildikó Szij (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest), Max Wheeler (Sussex University, IEC)

Primera edició, març de 2022

© Marc Sogues Marco, 2022

© D'aquesta edició, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat

Ausiàs Marc, 92-98 - 08013 Barcelona

ISBN: 978-84-9191-217-0

Dipòsit legal: B 592-2022

Imprès a Gráficas Rey

Sumari

Pròleg	9
Introducció	15
1. Vida i obra de Francesc Fontanella	19
1622-1652: els anys barcelonins	19
1652-1681: els anys rossellonesos	23
2. Una aproximació crítica al <i>Cicle dels rams</i>	29
2.1 Identificació i delimitació del cicle	29
2.2 Proposta interpretativa.....	34
2.3 Aspectes temàtics	37
2.3.1 Un ball d'identitats	38
2.3.2 La concepció de l'amor	45
2.3.3 Entreteniments per a un «ingeni singular»	49
2.4 Models literaris.....	57
2.4.1 Els models formals.....	58
2.4.2 Els models temàtics.....	73
2.5 Base històrica i datació dels textos.....	75
2.6 Aspectes estròfics i mètrics.....	79
3. Sobre la present edició	83
3.1 Descripció dels manuscrits.....	84
3.2 Sobre la transmissió dels textos.....	87
3.3 <i>Recensio</i>	89

3.4 Selecció del testimoni base.....	92
3.5 Criteris d'edició.....	93
CICLE DELS RAMS. PRIMERA PART	97
CARTA I: «Desalinyada ma ploma».....	99
CARTA II: «Cor i peix, tot en un ram».....	102
CARTA III: «Ham admirable dels cors».....	104
CARTA IV: «Missenyora, quan sabés que mon ram...»	108
CARTA V: «Flor dels hams i ham de les flors...»	111
CARTA VI: «Allà va la lletra, o no va...»	114
CARTA VII: «Algunes flors vos envio»	117
CARTA VIII: «Si lo ram no va a cant d'orgue»	119
CARTA IX: «Missenyora, jo, que no sé fer versos...»	121
CARTA X: «Un paneret fortunat»	124
CARTA XI: «Mademoiselle, segona carxofada va...»	127
CARTA XII: «Entre vivent i difunta».....	130
CARTA XIII: «A falta de flors, oh, cosineta amable...»	132
CARTA XIV: «Bella Taleristes, gran cosa de ram...»	137
CARTA XV: «Corona, en vostra esfera»	140
CARTA XVI: «Lo color d'una esperança».....	143
CICLE DELS RAMS. SEGONA PART	145
CARTA I: «Vui se renova la història»	147
CARTA II: «La rosa i la castanya»	149
CARTA III: «Lo salpasser entre els dos».....	151
CARTA IV: «Amor que sap fer la guerra».....	154
CARTA V: «Del vidre, vui, la puresa».....	156
CARTA VI: «Est ram tan mal fogotat».....	158
CARTA VII: «Ordenen de cavaller».....	160
CARTA VIII: «Una tortoleta sola»	162
CARTA IX: «De voluntat verdadera».....	164
CARTA X: «En ales d'un pelicano»	166
CARTA XI: «Entresuelos i terrats».....	169
CARTA XII: «Ham ab or, enigma clar».....	171
CARTA XIII: «Indivisible de perla».....	173
Referències bibliogràfiques.....	177

Pròleg

Els últims anys de la seva vida, Francesc Fontanella va compilar un manuscrit on va voler recollir gairebé tota la seva producció i el va dedicar a una «benèvola o rigorosa lectora». El nom de la lectora en qüestió, interpellada pel poeta mateix en el pròleg, només es revela si som capaços de desxifrar un anagrama que s'amaga en un altre indret del mateix manuscrit: Maria Teresa Ham. Ella és la protagonista de la gran majoria de la poesia amorosa de l'autor, la dama a qui, sota diversos noms i en diversos moments, va cantar el poeta barceloní mentre va viure, i és també, concretament, la destinatària i protagonista del *Cicle dels rams* que s'edita, per primera vegada com una unitat, en aquest *Oferint flors al sol* que ara tenen a les mans. Les cartes d'aquest cicle només es conserven completes en el manuscrit esmentat, que actualment es guarda a la Biblioteca Lambert Mata de Ripoll, i, segons afirma Marc Sogues en la introducció del llibre, van ser escrites possiblement entre finals dels seixanta i principis dels setanta del segle XVII, quan l'autor i la dama ja tenien una certa edat, havien enviduat i feien tots dos vida religiosa, però no per això s'allunyen del galanteig habitual entre enamorats. D'ella, poca cosa en sabem encara, tret que era rossellonesa. Ell havia viscut una vida sentimental plena, digna de pel·lícula, i tot sembla indicar que hauria pogut alternar més d'una dama a la vegada: l'amor juvenil per Gileta (criptònim d'Ham), que serà continuïtat i amor també en la maduresa; el naixement d'una filla natural, de mare desconeguda; la mort de l'estimada que s'amaga rere el nom de Nise; dos matrimonis, amb Helena Serra i Estàsia d'Ardena, i dos fills. Hi ha qui ha dit que la mort de les esposes el du a fer-se religiós, a apartar-se del món,

però tot indica que són més aviat els interessos familiars que el condueixen a la carrera eclesiàstica. Sigui com sigui, dones i descendència legítima semblen ser més actors de conveniència que cap altra cosa, ja que no van generar —o van generar molt poca, poquíssima— literatura; per contra, l'enigmàtica Nise o la relació amb Ham, les anades i vingudes entre els dos amants, la devoció amorosa que sent per ella (que s'amaga rere diverses màscares més o menys reconeixibles), són motor literari per a Fontanella, així com també per al seu cercle d'amistats. En l'ègloga piscatòria «Ja del tot apaciguada», d'autor anònim, els amics Fontano, Dulcino, Silvano i uns pescadors discuteixen sobre l'art de la pesca. Silvano hi explica la vida sentimental de Francino, un pescador selectiu —els seus companys pesquen amb xarxa, sense discriminar— que ha posat l'atenció en Amaranta, una «pescadora / de cors i de voluntats», i com ella l'acaba abandonant per un altre, ell malda per superar el desengany amorós i finalment entra en religió. L'ègloga en qüestió és un text de ficció que tot sembla indicar que s'inspira en uns fets reals protagonitzats per Francino/Fontanella i Amaranta/Ham, i que degué ser escrita, o que almenys s'hauria de llegir, en paral·lel al *Cicle dels rams*, que també està conformat per textos de ficció que beuen de la peripècia vital de l'autor i la dama. En la seva obra, Fontanella amaga sempre el nom d'ella —i el seu també, en un incessant ball de màscares— possiblement perquè la relació entre ambdós no es va formalitzar mai, però és evident que havia de ser pública o, com a mínim, coneguda pel seu cercle més íntim. Només amb l'edat serà capaç de dir el seu nom obertament, i això, entre altres coses, fa especial i remarcable el *Cicle dels rams*: «Lo present que envià un cavaller a una dama que es deia Ham», diu una de les rúbriques a les cartes; a més, les composicions es recreen en el tòpic de l'enamorat pescat —ella és «pescadora» i ell un «peix» que «mor en ham»—, com havíem vist que feia l'ègloga anònima. A les vint-i-nou peces d'aquest cicle fontanellà, que fins ara no havien merescut l'interès de la crítica, hi predomina l'humor, perquè van ser pensades per fer riure i divertir, i avui en dia encara aconsegueixen aquest propòsit; tot amb tot, els múltiples sobreentesos i jocs d'enginy les fan a estones una mica críptiques per a un lector actual, que s'hi perdria sense la feina d'edició i estudi que Sogues ens serveix en safata.

Francesc Fontanella és el poeta i dramaturg barroc més complet de la nostra tradició literària i, tot i això, fins fa uns anys només el coneixien uns

quants especialistes. No és sempre un poeta fàcil, però no és gens inaccessible si es llegeix en una edició fiable. És hàbil i ocurrent, barreja sovint realitat i ficció, té la capacitat de sorprendre i d'emocionar, de fer conviure la senzillesa i la complexitat retòrica i lèxica, de tractar temes sublims i burlescos, de fer riure i comprendre, etc. De la vasta i rica producció del barceloní, però, amb prou feines el lector haurà sentit parlar del *Cicle a Gileta*, d'unes sentides composicions en la mort de la, per ara, desconeguda Nise, del seu teatre i d'alguna altra peça com el *Panegíric a la mort de Claris* o les composicions del *Cicle de Münster*, i aquestes últimes més per raons extraliteràries —per la implicació de l'autor i la seva família en la política principatina en el període de la Guerra dels Segadors— que no pas literàries. Totes són, certament, obres remarcables, i fins i tot alguna se situa en el zenit de la seva trajectòria, però Fontanella va molt més enllà d'aquests títols, com demostra el volum que ara presentem i que és conseqüència de la feina d'una nova generació de filòlegs que treballen del tot alliberats de complexos decadentistes: ni els tenen ni els han de rebatre. Vaig conèixer Marc Sogues fa més d'una dècada, quan ell era estudiant de llicenciatura a la Universitat Oberta de Catalunya i va començar el camí que l'ha dut fins al punt de convertir-se en un especialista en poesia barroca. Aquell estudiant de Filologia Catalana, que es guanyava la vida fent d'ambientòleg, la seva primera carrera, ben aviat va passar a la reserva i es va deixar seduir per l'edició de textos, el barroc i Fontanella, i es va posar a editar i estudiar les seves cartes poètiques. Poc després es va incorporar al grup de recerca Nise de la Universitat de Girona, va passar a formar part de l'equip d'edició de l'obra completa fontanellana i va escriure la seva tesi doctoral, llegida el 2018 i una part de la qual és en la gènesi d'*Oferint flors al sol*.

Oferint flors al sol omple un buit important i, sobretot, ho fa amb unes garanties filològiques irrefutables. Sogues ha fixat el text del *Cicle dels rams* raonadament i de manera fiable, ha tingut en compte tots els testimonis disponibles, l'ha depurat d'errors i l'ha enriquit amb un aparat de notes i de variants molt complet, modèlic, útil per al lector que vol senzillament entendre l'obra i gaudir-ne, i també per al filòleg que es complau en l'estudi de la transmissió textual. Sense aquesta feina prèvia no s'hauria pogut fonamentar l'anàlisi i la interpretació del *Cicle dels rams* que Sogues fa a la introducció, així com tampoc d'altres cicles epistolars fontanellans. Els darrers anys hem fet esforços per delimitar la poesia de Fontanella en

cicles, i ens hem guiat en bona mesura per la temàtica i forma del discurs poètic, i també per la lògica dispositiva d'alguns manuscrit fonamental que compila la producció del poeta barroc. Alguns d'aquests cicles, com les Gilettes, ja fa anys que estaven fixats i la historiografia els ha acceptat com a bons; d'altres s'han redibuixat, com els de Nise o Münster; i d'altres encara necessiten una profunda revisió, com el de la poesia religiosa. En aquest context d'ordenació de la producció fontanellana s'ha de destacar la delimitació de tres cicles de cartes literàries a dames, per la seva productivitat a l'hora de llegir i interpretar els textos que els conformen; així, Sogues ha establert la nòmina de composicions de les *Cartes a les monges dels Àngels i de Jerusalem*, les *Cartes a Fil·lis*, *Amaril·lis i altres pastores*, i el *Cicle dels rams*, i ha cridat l'atenció sobre l'existència d'epístoles en el *Cicle de Gileta*. El *Cicle dels rams*, el més complex, de temàtica amorosa i que amaga el que sembla un evident joc privat entre l'autor i la seva destinatària, era fins ara possiblement el menys conegut de tots tres i és el primer que s'edita modernament amb criteris regularitzadors i restituint l'ordre original de l'autor —que l'anterior edició de Miró havia desvirtuat. La dama es troba convallescent per unes purgues i el poeta l'entreté i la festeja amb unes cartes-bitllet, que acompanya amb rams com a obsequi, plenes de jocs d'enginy i tota mena d'ocurrències. Els altres dos cicles també són de temàtica amorosa i van ser editats per Sogues en la seva tesi doctoral, de manera que esperem que ben aviat es puguin publicar i la tríada es completi. Les *Cartes a les monges dels Àngels i de Jerusalem* són picants i desenfadades, eròtiques i escatològiques, i es troben vinculades al tòpic literari del galanteig de monges; les *Cartes a Fil·lis* s'erigeixen com un cicle protagonitzat per l'absència i la gelosia del poeta, allunyat de l'estimada per obligacions militars.

La fredor dels números posa de manifest el pes específic de la carta poètica en la producció fontanellana, i explica la necessitat de treure aquestes composicions de la lateralitat en què estaven anegades i d'estudiar-les des de la centralitat. Autor de més de tres-centes composicions i dues peces de teatre majors, una quarta part de la poesia de Fontanella són cartes poètiques —majoritàriament en vers, però també en prosa o prosímtes. Sogues hi ha treballat amb rigorositat, les ha ordenades, les ha valoritzades i ha demostrat que no només són una baula imprescindible per a entendre l'obra del barceloní, sinó que s'han de llegir a partir d'uns models i d'unes

fonts que ha delimitat: des del motlle formal de la carta poètica del Siglo de Oro, passant per la predilecció per determinades formes estròfiques, fins als referents clàssics, les intertextualitats amb altres obres coetànies o la tradició enigmística. Inserides i explicades en i per la tradició, l'estudi de les cartes poètiques de Fontanella ens serveix per a entendre l'univers poètic i personal de l'autor, però també ens ajudarà a resoldre, en un futur, interrogants sobre el gènere en un context més general. Penso, per exemple, en la proliferació de cartes en vers en la propaganda política del segle XVII que, juntament amb les de Fontanella i d'algun altre poeta coetani, són un bon termòmetre per a entendre'n la fortuna en àmbits molt diferents.

Fa uns anys vaig mirar d'explicar que en el barroc hi ha tres menes de lectors per a Fontanella, que impliquen tres graus de comprensió de la seva producció literària: la benèvola o rigorosa lectora a qui dedica la major part de la seva obra i que és l'única que pot desxifrar alguns dels seus versos; un grup d'amics que són dels pocs a entendre algunes de les seves bromes, i la resta de coetanis. Les cartes-bitllets dels rams, entre els quals hi ha les úniques composicions enigmàtiques de l'obra de Fontanella, no sabem si van ser enviades físicament o si són només un exercici literari, i tampoc sabem com van ser acollides per la destinatària. Sigui com sigui, són per a ella i semblen un *divertimento* privat que tan sols ella, i a tot estirar el cercle d'amistat dels dos protagonistes, devia gaudir en primera instància, quan es van posar en circulació; que després algunes seqüències, però mai la sèrie completa, figurin en manuscrits que no són el de la Biblioteca Lambert Mata, vol dir que van transcendir aquest espai.

Benèvol o rigorós lector, si has arribat fins aquí has desmuntat l'axioma que sosté que els pròlegs no els llegeix ningú i sabràs que el llibre que tens a les mans, com el manuscrit que Fontanella compilà per a Maria Teresa Ham, o les cartes que li escrigué, és un obsequi per a qui el llegeix. He tingut la sort de poder acompanyar Marc Sagues aquests últims anys, mentre l'edició crítica i l'estudi de l'obra de Fontanella anava creixent, i ara al final en la confecció d'aquest volum, i ho he fet amb la il·lusió de veure fer-se gran un projecte i amb l'avarícia de llegir els textos fontanellans sense entrebancs. L'edició de les cartes del *Cicle dels rams* se suma als esforços que els darrers anys s'han fet per editar textos del Siscents i posar-los a l'abast de tothom, a la vegada que ens permet descobrir un univers fontanellà força desconegut, fins i tot per als especialistes. Després

de llegir-les, em ballà, però, una pregunta pel cap: si aquests textos eren per a l'àmbit privat, o semiprivat, Fontanella hauria estat del tot d'acord a fer-los públics? Estic convençuda que sí, que des del repòs del claustre ho hauria vist com una manera de rendir homenatge a Maria Teresa Ham, motor i font d'inspiració de la seva poesia, perquè si no fos així, ell no els hauria recollit al volum que li dedica al final dels seus dies i que sap que pot transcendir.

Introducció

La valoració de la literatura en llengua catalana d'època moderna ha experimentat canvis molt substancials durant els primers compassos del segle XXI. Sobre les bases assentades en l'últim terç del XX per historiadors i crítics com Jordi Rubió i Balaguer, Antoni Comas, Joaquim Molas, Eulàlia Duran o Albert Rossich, els esforços d'una nova generació d'investigadors han fet possible una aproximació més rigorosa i objectiva a aquest període central de la nostra literatura i han posat de manifest els prejudicis que n'impossibilitaven una comprensió crítica sense biaixos, completa i aprofundida. Amb les dades a la mà, avui no és possible sostenir seriosament —si no és per ignorància o per mala fe— el tòpic que el període modern va ser una època fosca; si de cas, el que s'imposa d'afirmar és que, en l'estudi de la història de la cultura, les èpoques suposadament fosques no són altra cosa que períodes als quals no s'ha dedicat encara l'atenció investigadora suficient.

Això, que és cert per a la literatura catalana moderna en general, ho és especialment per a la literatura d'estètica barroca, i sobretot per a aquella que es va produir durant el segle XVII. Sobre aquest particular, és notori que la recerca dels darrers anys ha confirmat com a figures centrals Vicent Garcia i Francesc Fontanella, el primer com a cappare d'aquesta estètica i el segon com el màxim exponent del seu període de plenitud. Ambdós són —i cal afirmar-ho ja sense complexos ni ambages— autors cabdals, no únicament de l'època moderna, sinó de la història de la literatura catalana. Ho són pel valor intrínsec de les seves obres, però també perquè van generar, com a mínim al Principat, una tradició sòlida i duradora d'imitadors

i comentaristes, i amb ella la consciència que, més enllà del remot passat trobadoresc —nebulós i mal conegut fins ben entrat el segle XIX—, les lletres catalanes comptaven amb figures més properes i verificables que actuaven com a referents poètics de màxim nivell. Sense aquests referents, difícilment hauria perviscut la consciència d'una literatura culta en llengua pròpia, ni s'explicarien els esforços realitzats al llarg del segle XIX en pro de la seva revitalització.

Dels dos noms esmentats, Francesc Fontanella (Barcelona, 1622 - Perpinyà, 1681) és el que ha tingut una recepció més fecunda en els darrers anys, la qual cosa s'ha d'atribuir, en bona part, al fet que a finals del segle XX la filòloga osonenca Maria-Mercè Miró en va publicar per primera vegada l'obra completa (Miró 1988, 1995; Miró & Clarasó 1998). Fou una empresa meritíssima, per la seva exhaustivitat i per ser, gairebé del tot, l'obra d'una sola persona, però també pel moment en què aparegué i pels mitjans materials amb què es dugué a terme, tan limitats si els comparem amb els actuals. Tot amb tot, avui hi detectem errors en l'establiment del text i sabem que no té en compte tots els testimonis, perquè n'han aparegut alguns d'importants posteriorment. Té també alguns problemes de puntuació (Rossich 2011: 368), presenta els poemes en un ordre impropí, que no reflecteix l'existència d'ordenacions preferents dels textos dins els manuscrits, avui àmpliament demostrada (Miralles 2015; Valsalobre 2015c) i inclou vint-i-cinc composicions que no són de Fontanella, i una que s'ha de considerar d'atribució dubtosa (Valsalobre 2015b). A més a més, és una edició sense anotacions, cosa que no facilita l'acostament del lector no especialitzat.

Tot i aquests problemes, els treballs de Miró van fer possible que una nova generació de lectors i investigadors tingués accés a l'obra de Fontanella i durant els primers anys del segle es van publicar les anomenades *fontanellanes*, dos volums d'estudis sobre el temps, la vida i l'obra del poeta barceloní.¹ Paral·lelament, també va començar a prendre cos la idea de realitzar una nova edició crítica de l'obra completa, que acabaria duent a terme un grup d'investigadors vinculats a la Universitat de Girona i encapçalats per Pep Valsalobre, Eulàlia Miralles i Albert Rossich, i que

1. Vegeu Valsalobre & Sansano, coord. (2006) i Sansano & Valsalobre, coord. (2009).

ha donat com a resultat una antologia poètica de caràcter divulgatiu i una edició crítica en format electrònic de la poesia i el teatre complet de l'autor.²

Com a integrant d'aquest grup d'investigadors, he dedicat els darrers anys a l'edició d'una part molt concreta de l'obra de Fontanella: les cartes poètiques. Són 78 composicions, que suposen una quarta part del corpus poètic de l'autor i el 40% de tota la seva poesia profana, i les 81 pàgines que ocupen dins el principal manuscrit que ens ha transmès l'obra del poeta barceloní —el 68 de la Biblioteca Lambert Mata de Ripoll— en fan el més extens dels blocs en què s'estructura la seva poesia, per davant, fins i tot, de la poesia religiosa, que suma 108 composicions i 74 pàgines (Sogues 2018a: 601).

La majoria de les cartes s'agrupen en quatre cicles que presenten una certa continuïtat temàtica i/o argumental: les *Cartes a les monges dels Àngels i Jerusalem*, el *Cicle de Münster*, les *Cartes a Fil·lis, Amaril·lis i altres pastors* i el *Cicle dels rams*. Aquest últim és, sens dubte, el menys conegut dels quatre. Es tracta d'un conjunt de 29 cartes en vers i en prosa en què el poeta festeja epistolament la mateixa dama que havia inspirat la major part de la seva poesia amorosa de joventut: la rossellonesa Maria Teresa Ham. Probablement van ser escrites en l'etapa de maduresa de Fontanella, en un moment en què tant l'autor com la seva lectora havien ingressat en la vida religiosa. La motivació de les missives és un fet prou curiós: la dama està convalescent per unes purgues i el poeta li escriu per galantejar-la, però també per entretenir-la, la qual cosa es posa de manifest en els constants jocs d'enginy, ocurrències i facècies que trumfen els textos i que tenen la pretensió evident de sorprendre i fer somriure la lectora.

En molts moments al llarg d'aquests textos podem tenir la sensació que ens trobem dins d'un joc privat entre l'autor i la dama. Es fa difícil escatir si realment van ser pensats amb aquesta finalitat, però el cert és que llegits amb un cert utilitatge crític, si bé no esdevenen sempre transparents, es tornen si més no comprensibles i ens revelen un autor ocurrent, hàbil

2. Per als detalls del projecte vegeu Valsalobre (2015a) i Miralles (2019). L'antologia porta per títol *O he de morir o he d'amar* (Valsalobre, Miralles & Rossich 2015). Per a les motivacions i les característiques de la versió electrònica de l'edició crítica, vegeu Sogues & Valsalobre (2017) i per a consultar l'esmentada edició electrònica, Valsalobre & Sogues, coord. (2017).

i capaç de conjuar un sentit de l'humor altament intel·lectualitzat amb dosis d'un afecte ponderat però indissimulat. Tanmateix, les particularitats del text, el seu evident component autobiogràfic i la marcada adscripció a un sistema de referents literaris i culturals amb el qual el lector d'avui està poc familiaritzat, feien recomanable proporcionar algunes eines que fessin la lectura més delectable.

És amb aquesta voluntat que, abans dels textos, es presenta un capítol amb la biografia de Fontanella, que forneix els aspectes més rellevants de cara a comprendre l'obra del poeta barceloní. A continuació, dins el segon capítol, s'ofereix una descripció detallada de les composicions editades i una proposta interpretativa de tot el conjunt. S'analitzen els aspectes formals i temàtics més característics d'aquestes composicions i es posen en relació amb els models epistolars de ficció del Barroc. També es presenten arguments per a una nova proposta de datació del cicle. Finalment, i tal com és habitual en qualsevol edició crítica, el capítol tercer dona compte de la forma com s'ha establert el text i dels criteris seguits en l'edició.

Aquest llibre recull una part de la recerca realitzada entre els anys 2013 i 2018 en el marc de la preparació de la meua tesi doctoral a la Universitat de Girona. Agraïxo a l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana l'oportunitat de donar ara a impremta el *Cicle dels rams*, i voldria fer constar que el resultat final s'ha enriquit amb els suggeriments i recomanacions d'Eulàlia Miralles, Pep Valsalobre, Albert Rosssich, Verònica Zaragoza, Anna Garcia Busquets i Marta Castaño. A tots ells, col·legues, amics, companys de viatge, el meu agraïment més sincer. I també a la meua família, pel seu suport i acompanyament constants.

1. Vida i obra de Francesc Fontanella

1622-1652: ELS ANYS BARCELONINS

Francesc Fontanella i Garraver va néixer l'any 1622 com el menor dels vuit fills d'una de les famílies més influents de la Barcelona del seu temps.¹ El patriarca, Joan Pere Fontanella (Olot, 1575 - Perpinyà, 1649) fou un jurista eminent, cèlebre per les seves aportacions teòriques en el camp del dret matrimonial i civil, i per la seva activitat com a lletrat en moltes de les causes que enfrontaren el Consell de Cent i la Diputació del General amb la monarquia durant l'escalada de tensió dels anys 1630 que acabaria conduint a l'esclat de la Guerra de Separació (1640-1652). Home del cercle de confiança de Pau Claris, Joan Pere sortí elegit Conseller en Cap de Barcelona en el difícil mandat de 1640-1641, un període marcat per la revolta dels Segadors i l'atac de les tropes de Felip IV, derrotades a la Batalla de Montjuïc el 26 de gener de 1641.²

Suposem que durant l'adolescència, Francesc devia alternar la vida d'estudiant a la seva ciutat natal amb les estades al Rosselló, d'on era originària la família materna. No en tenim constància documental però hi ha diverses referències a aquest territori dins les primeres poesies que va

1. Valsalobre (2010a: 73) apunta el dia 23 de desembre com a data més probable del naixement. Es tracta, però, d'una conjectura realitzada a partir del fet que Saderra (1975: 10), basant-se en una prova documental avui perduda, afirma que el noutat va ser batejat el 24 de desembre a la catedral de Barcelona.

2. Per a una aproximació detallada a la figura de Joan Pere Fontanella i a la seva activitat com a jurista i polític vegeu Capdeferro (2010).

escriure, les gilettes, unes composicions amoroses dedicades a una dama rossellonesa anomenada Maria Teresa Ham. També d'aquestes dates és «De la que el Llobregat verda ribera», un poema que lloa la figura del seu pare, Joan Pere Fontanella i que va ser inclòs dins els preliminars del primer llibre de l'insigne jurista, les *Cathaloniae Decisiones* (Fontanella 1639: 25). Tot sembla indicar que durant aquests anys Francesc es forma a l'Estudi General de Barcelona, on el 1641, a 18 anys, ja havia obtingut els títols de doctor en Dret civil i Dret canònic.

El 1640, quan es produeix la revolta dels Segadors, Francesc té 16 anys. S'ha especulat sobre la seva possible participació en la batalla de Montjuïc l'any següent (Miró 2001: 29), però no hi ha proves documentals d'aquesta participació (Torres 2009: 165). Això no obstant, Fontanella va prendre part activament en el conflicte, tant amb la ploma com amb l'espasa.

En l'àmbit literari, l'any 1641 es publica el seu *Panegíric a la mort de Pau Claris*, un llarg prosimetre compost a mode de monument literari en memòria del president traspassat, en el qual el text matriu, escrit en una adornada prosa cultista, s'alterna amb composicions en vers en llengua pròpia, llatí i francès.³ Deixant de banda la qüestió de les motivacions i les circumstàncies d'aquesta publicació i de la circulació que devia tenir en el seu moment —probablement força limitada—, és una de les creacions més ambicioses del corpus fontanellà, i avui és considerada com una de les principals fites de la literatura catalana d'època moderna pel seu elevat grau d'erudició i elaboració retòrica.⁴ Poc després apareix el seu madrigal «Per coronar d'estivals espigues» dins els preliminars del *Breu tractat d'artilleria* de Francesc Barra (1642), un poema que Fontanella rubrica com a «sobrintendent d'artilleria de l'ínclita ciutat de Barcelona», la qual cosa palesa la seva implicació en la contesa bèl·lica, fins i tot si, almenys en aquests primers compassos de la guerra, aquesta degué ser més literària i administrativa que no pas directament militar.⁵

3. Per a l'edició i estudi d'aquesta obra, vegeu Clarasó & Miró, ed. (2008).

4. Tant Grilli (2006: 227-228) com Valsalobre (2010a: 64-65) apunten que, en certa mesura, la publicació es deu a l'avinentesa de trobar-se en aquells moments el pare de Francesc, Joan Pere, ocupant el càrrec de conseller en cap de Barcelona.

5. Tal com explica Valsalobre resumint les aportacions de Torres (2009) sobre aquesta qüestió, «l'historiador modernista ens ha revelat que la sobreintendència d'artilleria no era

L'esment d'aquestes tres publicacions —el poema inclòs als preliminars del llibre de Joan Pere, el panegíric i el madrigal— pot fer pensar que Fontanella tingué certa facilitat per fer arribar la seva obra a la impremta, però la realitat és tota una altra: després del llibre de Barra, l'única vegada que una composició del nostre autor tornarà a passar per l'estampa serà amb motiu de la publicació, l'any 1645, del segon volum les *Cathaloniae Decisiones*, on es troba el poema «La pau de l'abundància acompanyada» (Fontanella 1645: 34).⁶ Fora d'aquests casos, la resta de l'obra fontanellana es transmetrà de forma exclusivament manuscrita fins ben entrat el segle XIX.⁷

Durant els primers temps de la guerra, Fontanella deu viure a Barcelona, si no permanentment, sí la major part del temps. Aquest és el rerefons d'un seguit de romanços epistolars de temàtica amorosa adreçats a una dama de la qual lamenta haver-se hagut de separar per les seves obligacions militars. Seguint la lògica de la mascarada bucòlica a què s'adscriuen aquests poemes, la dona rep els noms de Fil·lis i Amaril·lis, però tot sembla indicar que es tracta, de nou, de Maria Teresa Ham, que, versemblantment, havia restat al Rosselló. Aquests textos, marcats per la tensió entre l'enyorament i la gelosia, formen les anomenades *Cartes a Fil·lis, Amaril·lis i altres pastores* (Sogues 2018: 450-536).

Durant els primers anys de la dècada de 1640, el jove Fontanella va anar assolint prestigi dins els cercles intel·lectuals de la seva ciutat natal. Tant és així que el 15 de març de 1643 li fou encarregat de compondre i llegir el vexamen —és a dir, la sentència— del certamen poètic celebrat amb motiu de l'arribada d'una relíquia de sant Tomàs d'Aquino a la ciutat de Barcelona, un esdeveniment que tingué lloc al convent de frares dominics de Santa Caterina de la capital catalana.⁸ Es tracta d'un extens poema polimètric que, com era habitual en els vexàmens, repassa de forma jocosa —per moments, clarament burlesca— les composicions i els autors que han pres part en el

pròpiament un grau en l'escalafó militar, sinó que més aviat sembla un encàrrec de la Vint-i-Quatrena de Guerra, dependent del Consell de Cent, per tal d'avaluar la situació de l'artilleria de la ciutat i presentar-ne l'informe corresponent» (Valsalobre 2010: 61).

6. Sobre els poemes laudatoris de Fontanella als liminars d'obres d'altres autors, vegeu Garcia Busquets (2015).

7. Per a un repàs exhaustiu de la transmissió manuscrita i impresa de l'obra de Fontanella des del segle XVII fins al XXI vegeu Rossich (2006a: 166-170).

8. Aquest text es pot llegir en edicions de Brown (1987: 207-247) i Miró (1995, I: 131-164).

El llibre *Oferint flors al sol*
Estudi i edició crítica del Cicle dels rams
de Francesc Fontanella
es va acabar d'estampar el mes de març de 2022,
400é aniversari del naixement de l'autor.

ISBN 978-84-9191-217-0

9 788491 912170

1 7 7 9 7

